

Małgorzata Połubok
Tychy

KORONKA KLOCKOWA – TRADYCYJNE RĘKODZIEŁO W KRAKOWIE

Koronki to ażurowe wyroby włókiennicze. Od wieków uważane były za najpiękniejsze wyroby tekstylne. Ich popularność oraz wartość jako materiału dekoracyjnego ciągle rosła. Od stuleci koronki królowały w modzie, na salonach i w chłopskiej chacie. Współcześnie można je oglądać na wybiegach najsłynniejszych projektantów mody. Koronkami ozdabiamy naszą codzienną i wizytową odzież.

Koronka klockowa jest jedną z najstarszych i najtrudniejszych technik koronkarskich, zaliczaną do koronek tkanych. Swoją nazwę zawdzięcza drewnianym klockom – szpulkom, na które nawijana jest nitka, z których powstaje koronka. Powstaje ona zawsze na podstawie wcześniej wyrysowanego wzoru przymocowanego do wałka. Prawidłowy sposób przekładania klocków odpowiada za tworzenie określonych wzorów koronek. Rzemiosło to wymaga precyzyjnej znajomości podstaw wszystkich ściegów koronkarskich, ale jednocześnie dużej pomysłowości w tworzeniu nowych rozwiązań. Do tkania koronki używa się naturalnych nici lnianych i bawełnianych.

Nie jest znana dokładna data ani miejsce powstania pierwszych koronek klockowych. Pierwsze ślady ich istnienia znajdowano zarówno w Chinach, jak i w starożytnym Egipcie. W Europie pierwszymi ośrodkami, gdzie powstawała, były Italia, Flandria, Francja, Hiszpania.

W Polsce pojawiły się w XVI wieku dzięki królowej Bonie i sprowadzonym przez nią włoskim mistrzom. To w Krakowie, na Wawelu zaczęto nauczać tej techniki. Koronka początkowo wyrabiana była na potrzeby dworu, z czasem trafiła do domów mieszczańskich i chłopskich. Do dzisiaj zachowały się koronki należące do królowej Bony i Anny Jagiellonki, które możemy podziwiać w Muzeum Czartoryskich w Krakowie. Od XIX wieku zaczęły się pojawiać koronki maszynowe. Ich wzory czerpane były z ręcznie wykonanych wyrobów. Jednak to rękodzieło jest najbardziej cenionym wyrobem jako niepowtarzalny i oryginalny produkt.

Koronkarstwo klockowe rozwinęło się głównie na południu kraju, w Małopolsce, na Dolnym i Górnym Śląsku. Dawniej rzemiosła tego nauczano w szkołach. W Bobowej w powiecie gorlickim, gdzie tradycja tworzenia koronek jest nadal żywa, co roku odbywa się Międzynarodowy

edukacja
regionalna

Festiwal Koronki Klockowej. W Krakowie działa wiele grup koronkarek kontynuujących wytwarzanie tego unikatowego rękodzieła. Krakowska koronka klockowa to koronka wieloparkowa. Jej cechą charakterystyczną jest to, że na całość wzoru składają się kolejno wykonywane i łączone pasma koronki. Tą techniką wykonywane są głównie serwety, ale też dodatki do ubioru tj. kołnierzyki czy mankiety.

Osobą, która swoją pracą przyczyniła się do przetrwania i popularyzacji koronkarstwa klockowego na terenie krakowskim, jest Zofia Dunajczan. Urodziła się w Oświęcimiu 29 marca 1904 roku jako córka Jana i Bronisławy Karkoszków. Ojciec był pracownikiem kolejowym, a matka zajmowała się domem. W Krakowie ukończyła Szkołę Wydziałową im. Anny Jagiellonki, a następnie klasę koronkarstwa w Państwowej Żeńskiej Szkole Zawodowej. W latach 1924–1926 odbyła praktykę w Miejskim Muzeum Przemysłowym w Krakowie.

W roku 1929 otrzymała posadę instruktorki koronek w Państwowej Szkole Zawodowej Spisko-Orawskiej w Nowym Targu. Prowadziła Państwowe Kursy Wędrownie Koronkarstwa i Haftu na Podhalu (Bukowina, Jurgów, Krościenko, Nowy Targ). W roku 1934 ukończyła dodatkowo kurs organizowany przez Ministerstwo Wschodniego Rozwoju i Ochrony Przyrody w Warszawie. W 1935 roku zmieniono jej teren działania na Łużną, Moszczenicę, Gorlice i Bobową, gdzie aż do roku 1945 prowadziła Państwowe Kursy Wędrownie Koronek. W czasie okupacji mieszkała w Bobowej.

Po wojnie wróciła do Krakowa. W 1945 roku została zatrudniona jako nauczycielka zawodu w czteroletnim Liceum Koronkarstwa i Haftu w Krakowie na ulicy Syrokomli 21. W przechowywanych dokumentach szkolnych, zachowała się opinia Anieli Sowówny ministerialnego wizytatora szkół z dnia 16.10.1948:

Ob. Zofia Dunajczan pracuje jako nauczycielka koronkarstwa od dn. 1. IX. 1928 roku. Na kursach i w szkołach zawodowych na terenie Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego [...]. Wizytując szkoły zawodowe żeńskie w okresie od 1934 roku do 1939 roku, a następnie w okresie okupacji niemieckiej od 1940–1945 roku miałam sposobność stwierdzić, że Ob. Dunajczan posiada gruntowną wiedzę i opanowanie zawodu w zakresie koronkarstwa, wybitne zdolności organizacyjne i uspołecznienie oraz duże walory pedagogiczne.

Po przeniesieniu szkoły do Makowa Podhalańskiego w roku 1952 pani Zofia przestała pracować w zawodzie nauczycielki. W roku 1954 została instruktorem koronek w Krakowskim Domu Kultury przy Rynku Głównym 27 (Pałac pod Baranami) i Młodzieżowym Centrum Kultury na ul. Krowoderskiej. Prace wykonane pod jej kierunkiem odznaczały się wysoką jakością wykonania i budziły zachwyt. Ze wspomnień jej kursantek wiemy, że:

Koronki klockowe – prace Jadwigi Węgorek; fot. ze zbiorów J. Węgorek

Koronka klockowa – praca Zofii Dunajczan; fot. ze zbiorów J. Węgorek

była to dystygowana pani z włosami zaczesanymi w kok. Na zajęcia zawsze przychodziła w bluzkach z koronkowymi kołnierzami robionymi przez siebie na klockach. Pani Zofia miała ściśle ustaloną kolejność wykonywania serwet, której przestrzegała.

Styl jej prac jest niezwykle ekspresyjny, w samym wykonawstwie jak i w użyciu barwnych nitek. Pani Zofia wprowadzała kolory mocno kontrastujące ze sobą. Tworzyła używając nie tylko lnianych nici, ale też włóczki, kordonka i nici metalizowanych. Potrafiła nie tylko odtwarzać wzory, ale również sama je projektowała i wykreślała.

Zofia Dunajczan zmarła 12 grudnia 1985 roku i została pochowana na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie. Dokumenty, warsztat, materiały i dzieła zostały udostępnione Jadwidze Węgorek przez syna pani Zofii, Jacka Dunajczana z ogromną prośbą o zachowanie dorobku matki i kultywowanie tradycji.

Jedną z uczennic pani Zofii była pani Olga Szerauc. To ona po śmierci swojej instruktorki przejęła prowadzenie kursu koronkarskiego w Krakowie. (Wspomnienie o Oldze Szerauc w tym tomie „Małopolski”, s. 231–234).

Na kursy do pani Olgi w 1993 roku trafiła Jadwiga Węgorek. Urodziła się 17 lutego 1952 roku. W domu rodzinnym zaszczerpiono w niej miłość do robótek ręcznych. Chciała poznawać kolejne techniki, doskonalić swoje umiejętności i tak trafiła na kursy do „Pałacu pod Baranami”. Tu pod okiem Olgi Szerauc poznała koronkę klockową. Intensywnie dążyła do zrozumienia zasad przeplatania nici i opanowania warsztatu.

Od 1999 roku nieprzerwanie prowadzi Warsztaty Rękodzieła Artystycznego „Czar Nici”. Niestrudzenie obowiązkowa, punktualna, na zajęciach dzieli się swoją wiedzą i doświadczeniem. Wciąż stymuluje swoje uczennice do rozwijania się, doskonalenia umiejętności i starania się, by codziennie poświęcić chwilę dla koronki. Ogromnie ceni precyzję wykonania. Jest zwolennikiem tradycyjnych wzorów i wyrobów. Każda z jej serwetek jest subtelnie dwukolorowa. Jej serwetki o tym samym wzorze, ale odmiennym zastosowaniu kolorów nici dają wrażenie odrębnych kompozycji. Do takiej techniki zachęca swoje uczennice. W ciągu 18 lat nauczania rękodzieła przez panią Jadwigę Węgorek w warsztatach wzięło udział ponad 220 chętnych osób. Są wśród nich panie, które od pierwszych zajęć nieprzerwanie chodzą na warsztaty. Są takie, które z różnych powodów przerywają naukę, by po jakimś czasie wrócić, oraz takie, które rozpoczęły naukę na warsztatach, a następnie poszły własną drogą i teraz prowadzą kursy w Krakowie i Katowicach.

Spośród kształcących się na warsztatach pod okiem pani Jadwigi, już 6 osób zdobyło tytuł Twórcy Ludowego. Ważnym osiągnięciem warsztatów jest przyłączenie dwubarwnej serwetki według wzoru Zofii Dunajczan do koronkowego „mostu przyjaźni” – wspólnej pracy koronkarek wielu krajów. Odbyło się to w czerwcu 2013 roku podczas Międzynarodowej Konferencji Koronkarskiej w Szécsény na Węgrzech.

Warsztaty mają swoje logo – stylizowaną literę K z koroną z głównych drzwi katedry wawelskiej. Jest to znak rozpoznawalny na wszystkich imprezach rękodzielniczych, wystawach, konferencjach i festiwalach.

Jadwiga Węgorek prezentuje logo oraz „wdzianko” wykonane techniką koronki klockowej; fot. ze zbiorów J. Węgorek

edukacja
regionalna

Jadwiga Węgorek angażuje się i dużo czasu poświęca na działalność społeczną i nauczanie rzemiosła. Zawsze mówi: „Chcę, aby tradycja nie zaginęła”. Tak zrodził się pomysł projektu „Powrót do Tradycji”. Wraz z grupą swoich uczennic rekonstruuje wzory i odtwarza stare dzieła. To dzięki dociekliwości i pasji kolekcjonerskiej pani Jadwigi udało się przybliżyć sylwetki dawnych krakowskich koronkarek. Projekt realizowany jest od trzech lat i cieszy się wielkim zainteresowaniem. W ramach projektu dzieła i opracowania prezentowano na wielu festiwalach, konferencjach i wystawach w kraju, m.in. siedzibie Stowarzyszenia Twórców Ludowych w Lublinie, w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie i Muzeum Historycznym Miasta Krakowa oraz za granicą: w Kubinyi Ferenc Múzeum w Szécsény i w Kecskemét na Węgrzech oraz w Rožniawie na Słowacji. W 2016 roku w Krakowie wydano folder pt. *Powrót do tradycji*, tłumaczony na kilka języków.

Autorski styl polegający na stosowaniu lnianych nici białych i szarych w wykonywanych wyrobach i aktywność społeczna pani Jadwigi, zostały docenione. Podczas obchodów 45-lecia Spółdzielni Koronka w Bobowej w dworze w Jeżowie, w czerwcu 1996 roku, wręczono jej nagrodę „Za Całokształt Twórczości” od Fundacji Cepelia.

W 2002 roku jako pierwsza koronkarka z Krakowa zdobyła tytuł „Twórcy Ludowego” przyznany przez Zarząd Główny STL w Lublinie. W roku 2005 współpracowała z Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli w Krakowie przy powstaniu albumu *Dzieła rąk, umysłu i serca ginących zawodów*. A w 2014 roku otrzymała z rąk prezydenta Bronisława Komorowskiego Srebrny Krzyż Zasługi za krzewienie kultury ludowej. Jest członkinią wielu stowarzyszeń, działa społecznie na rzecz szerzenia sztuki ludowej i rzemiosła. Swoje prace prezentowała na wielu wystawach indywidualnych i zbiorowych m.in. w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa i Pałacu Sztuki w Krakowie, w Muzeum w Zubrzycy Górnej, w Domu Greckim w Myślenicach. Udział w wielu konkursach przyniósł jej nagrody i wyróżnienia m.in. na Festiwalach w Bobowej, w Nagykallo na Węgrzech w 2014 roku. Pani Jadwiga Węgorek brała udział w festiwalach, konferencjach i sympozjach koronkarskich w kraju i za granicą. Jest osobą doskonale znaną nie tylko w krakowskim środowisku koronkarek. Od wielu lat panią Jadwigę spotykamy na Cepeliadach i innych imprezach rękodzielniczych, zawsze w stroju krakowskim.

W dniu 26 października 2016 roku krakowska koronka klockowa została wpisana na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. To właśnie pani Jadwiga Węgorek jest głównym wnioskodawcą i osobą podejmującą wysiłek zachowania tej tradycji. Z całą odpowiedzialnością można stwierdzić, że w Krakowie zachowany został ciąg nauczania koronki klockowej. Na podstawie zgromadzonych dzieł i materiałów widzimy zależności nauczyciel – uczeń, kontynuację charakterystycznych splotów i wzorów wytwarzanych dzieł.

Artykuł został napisany na podstawie dokumentów zgromadzonych i udostępnionych przez panią Jadwigę Węgorek.